HERNÁDI MÁRIA

Üres horizontok

PODMANICZKY SZILÁRD: DÖGLÖTT KUTYÁVAL ŐRZÖTT TERÜLET

Podmaniczky Művészeti Alapítvány
Budapest, 2010
320 oldal, 1900 Ft

Podmaniczky Szilárd kötete két részből áll, ezek címe: *„A férfi”* és *„A nő”*. A címek alatt a megfelelő ivarjel a nyilvános WC-t juttatja az olvasó eszébe: a „döglött kutyával őrzött” szövegtér tehát egyszerre intim szféra és közterület – a megszólalások a nyilvánosság terében felhangzó vallomások. Míg az ivarjelek és a televíziós korhatárra utaló bekeretezett tizenynyolcasok a kommerszre és a banálisra történő utalásokként foghatók fel, addig a borítókon található, a végtelen jelét formázó, egymásba érő két szem szimbolikusan jelzi azt a lehetséges dimenziót, ami ezen túlmutat.

A néhány oldalas monológok egy-egy élettörténet sűrítményei, amelyekben központi szerepet játszik a párkapcsolat, tehát az ember életének legbensőségesebb zónája. A könyv két része szimmetrikus, tükrözi egymást, de egyben hátat is fordít egymásnak: a férfi-monológok a könyv elején, a nőmonológok a könyv végén kezdődnek (persze nézőpont kérdése, hogy hol a könyv eleje és vége), s a két egység a könyv közepén ér össze, ahol a tartalomjegyzékeik „találkoznak”. A tükrözés (azonosság) és a hátat fordítás (másság) gesztusai a férfi és női mivolt egymáshoz való viszonyát értelmezik. Az utóbbi jelentést, a másságot az idegenségig fokozza az a rendhagyó tipográfiai megoldás, hogy *„A nő”* című fejezet borítólapja és oldalai *„A férfi”* című fejezethez képest a fejük tetején állnak: a könyv két egysége tehát egymás „fordítottjaként” is megjelenik.

A dupla monológ-füzérben az ún. „korlátozott nyelvi kód” hoz létre stilisztikai értéket. A megszólalók igen alacsony szinten birtokolják anyanyelvüket, nem tudják magukat helyesen kifejezni, rosszul használják a frazémákat, hibásan a mondatszerkezeteket, nemegyszer az egyes szavak jelentésével sincsenek tisztában. Szókincsük és nyelvi kompetenciájuk éppen olyan szűkös és behatárolt, mint az a világ, ami körülveszi őket, pontosabban az a megértés-horizont, amire a tekintetük rányílik. Mégis: ezzel a korlátozott nyelvi kóddal kell elmondani, s az elmondással értelmezni egy teljes életet.

A nehezen megfogalmazható, elvont lelki tartalmak paradox módon néha éppen ennek az erősen redukált, kicsavart, eltorzított nyelvnek köszönhetően válnak elmondhatóvá. A hibásan használt, elszegényített nyelv így lesz egyrészt a folyamatosan fenntartott, mondatról mondatra „robbanó", briliáns nyelvi humor, másrészt a nagy kifejezőerejű művészi nyelv forrása. Az utóbbira példaként álljon itt egy olyan monológ részlete, amelyben egy özvegyasszony küszködik gyászával, s ebben a gyászban benne van az a tudás, hogy a férje megcsalta őt: *„De legalább nem hazugsággal ment át a másvilágra, itt hagyta nekem ezt a szennyest, én meg próbálom tisztára mosni, és ahogy reggelente locsolgatom a virágokat, olyan érzés, mintha kifolyna a bánat a csuklómból, es ráöntöm a virágokra az egészet, azok meg fölszívják a klorofilba, és tisztára mossák a fénnyel."*

A humort létrehozó nyelvi játék forrása igen gyakran az, hogy a beszélt nyelv önálló életre kel, s a rosszul megválasztott szavak olyan mögöttes jelentést hoznak létre a beszélőnek mintegy a „háta mögött", amelyet ő egyáltalán nem észlel, és persze nem is ért. Ez jelenik meg a következő részletben: *„A Feri a temetőből került hozzánk. Egy hónap után azt mondta, hogy visszamegy, mert az sokkal jobb munka, de addigra a temetőben betöltötték a helyet. Mondta is neki az öreg Jolánka, miért nem gondolkodsz időben, fiam. Majd azt hiszed, hogy egy életen át várnak rád a temetőben?"* A kötetet akár végig is lehetne nevetni, a monológok kabaréként is hallgathatók lennének, ahogy ez a részlet is: *„De harmadik gyerekünk nem született, talán a gondviselés, talán a férjem miatt. Orvoshoz nem mentünk el, mert már volt két szép lányunk, és a szerelmi életünk is olajozottan folyt."*

Az olvasónak azonban hamar elmegy a kedve a nevetéstől: a kiszolgáltatott emberi sorsok és azok „dadogó" kifejezése részvétet kelt. A komédia és a tragédia Podmaniczky kötetében tökéletesen fedi egymást. A kötet mintha interjúk imitációja lenne, rendhagyó szociográfia, amely a mai Magyarország" (tragikus) lelki térképét próbálja megrajzolni. Ez a térkép árnyék-térkép: hősei azok az emberek, akiket senki nem vesz észre (és nem vesz számításba), szavaik olyan (pusztába kiáltott) szavak, amelyeket senki nem hall meg. A monológok „reprezentatív mintája" drámai sorsokat mutat, s a nagyon mély értelmű emberi nyomorúságnak csak a legkülső rétege az anyagi értelemben vett nincstelenség. *„Persze, megértem a Timit,* – olvashatjuk az egyik női monológban – *egyedül nőtt föl, az anyja berakta egy áruházban a hűtőpultba, úgy találtak rá a kedvezményes tonhalak között. Az apjáról semmit nem tud, csak azt, hogy a születése idején börtönben ült, mert kirabolt egy zöldövezeti kispostát. Aztán bevitték a menhelyre, mert majdnem megfagyott. Az egyik kisujját azóta se tudja mozgatni. Neki legalább ennyi emléke van a gyerekkorról."* Elhagyatott embereket hallgatunk végig ebben a könyvben, akik széthulló, vagy már nem is létező közösségek peremén vegetálnak. Ami végső menedék lehetne, a párkapcsolat és a házasság, az éppolyan megalapozatlan, átgondolatlan és esetleges, mint a szakítások és a válások. A férfi és nő viszonyát a testiségen túl csak a praktikus szempontú összekapaszkodás élteti, vagy még az sem: a párkapcsolatok csak egészen ritkán nőnek túl ezen a szinten. De szinte mindegy is, hogy az adott beszélő párkapcsolatban él vagy egyedül: ugyanaz a végérvényesnek tűnő magány lengi be a történeteket. A megnyilatkozó emberi sorsokban ismétlődő kilátástalanság monológról monológra egyre nyomasztóbb. Mind a férfi, mind a női elbeszélők történeteiben ugyanazt a „szimmetrikus" boldogtalanságot találjuk.

Mintha az életnek nem lenne semmiféle nagyobb távlata, ami alapján tájékozódni, eligazodni lehet, mintha szűk, sötét és behatárolt földalatti járatokban közlekednének a szereplők. Itt nincs mit várni, s az olykor felcsillanó remény is (mint a három százalékos fizetésemelés vagy a társkereső útján történő pártalálás) kisszerű és átmeneti. *„A jövő valahogy sosincs itt, helyette mindig valami más van."* – olvashatjuk az egyik monológban.

Az életről való gondolkodás, a világról alkotott kép nem épül rendszerré a megszólalókban, hanem töredékes marad, s ezt közvetíti a beszélt nyelv töredezettsége is. A dolgokra való rálátás, a reflexió teljes hiánya jellemzi a szereplőket, s ez teszi őket tragikusan kiszolgáltatottá. A reflexió és gondolkodás azonban mint valami eredendő rossz jelenik meg a beszélők fejében, erről tanúskodik a következő két részlet: *„Azt hiszem, ha valami igazán tönkre tud vágni egy kapcsolatot, az a lelkizés. Mert akkor csak az derül ki, hogy rohadtul nem érti egymást a két ember. Olyanokat tud meg a másikról, amit nem kellett volna. Sokkal jobb, ha olyannak hagyjuk a másikat, amilyennek képzeljük. Két ember csak szavak nélkül érti meg egymást. És akkor, ha nem ragaszkodnak egymáshoz. A semmi vonzóbb, mint a valami." „Mert a gondolkodás elront mindent. Nem kell gondolkodni, mert akkor sok mindenre rájön az ember, hogy nem úgy van, ahogy kéne, es attól elmegy a kedve, rossz lesz az étvágya, problémázik, es hiába meztelen a felesége, akkor se tudja, mit kezdjen vele."* A gondolkodás szinte a bűnbeeséssel lesz egyenértékű az elbeszélők tudatában.

A szöveg nyelvi univerzumában nagyon fontos szerepet töltenek be a közhelyek. A közhelyek egy hajdani értékrend széthullott maradványai: tökéletesen kiürült világnézet-darabkák. A kötetben megnyilatkozó emberek azonban közhely-hívők, számukra ezek a banalitások jelentik az életbölcsességet, személyes világukat egy-egy ilyen közhely pillérei tartják meg – s monológjaikban ezeknek az életbölcsességeknek a summáját testálják a hallgatókra a közhelyekben. Innen nézve a szereplő-panteon szélső pontja a kulturális identitásvesztés határán álló iskolai takarítónő, aki már a közhelyekre sem emlékszik, mivel azokat sem érti: *„Égnek a neonok, csönd van, a falakon gyerekrajzok, jelmondatok, hogy tanulj, különben megbánod. Aki tud, az sokkal többet tud, mint aki nem tud. Meg ilyenek."*

Amennyire csökevényes, inkább csak hiányában jelenvaló az intellektuális reflexió, annyira kifinomult egy-egy szereplő esetében az érzékszervi érzékelés. *„Egy ideje már csak délután dolgozok, mikor kiürül az iskola, és a tanárok is hazaszivárognak. Enyém az egész épület, fölkapcsolom mindenütt a neont. Olyan szép a fény a kövön, és a falak is világítanak. Aztán ahol végzek, lekapcsolok."* – meséli például az előbb említett takarítónő. A szemlélődő gyönyörködés, a cél és érdek nélküli, tiszta észlelés talán az egyetlen, amely a bezárult és kiüresedett emberi világokat valami több felé nyitja ki. Ilyenkor mégis megcsillan valami a szűk horizontokon. A vonatot váró baktert például maga a létezés tölti el számára megmagyarázhatatlan, misztikus örömmel, miközben a felesége által csomagolt bablevest és túrógombócot eszegeti a váltóasztalnál. A szerelembe esés pillanata is az érzéki észlelésen keresztül ragyog fel a piaci zöldségárus nő számára: *„Aztán egy csapásra megváltozott minden, mint mikor hirtelen kavicsra harap az ember a babfőzelékben. Meg időm se volt fölnézni, hogy ki az, vagy mi az, mértem neki a répát, a zellert, a káposztát, és akkor fizetett. Ott fogtam a kezemben az aprópénzt, ami olyan meleg volt, mintha valami kis lényt adott volna a markomba. Alig vártam, hogy újra jöjjön és fizessen. Úgy adta a meleg pénzt, mintha a szívét vagy valamelyik testrészét hagyná ott örökre."* A tárgyi világ érzéki észlelése nyitja meg az elbeszélők életének „transzcendens" dimenzióját – a kötetborítón jelzett végtelen talán egyedül csak itt mutatkozik meg.

Vajon hol van a kutya elásva? És milyen területet őriz ez a döglött kutya? A férfi és nő kapcsolatát? A huszonegyedik századi Magyarországot? Magát az emberi létet? Podmaniczky Szilárd könyve a nyelvi játék gyöngyszemeiből összerakott, humoros könyv, ezzel együtt azonban tragikus és felkavaró olvasmány is – éppen azért, mert nem fikció. A szereplőkre mindannyian ráismerünk.